

Subject Index of the Medical Terms of the Holy Quran

ARTICLE INFO

Article Type

Systematic Review

Authors

Zare F.¹ MSc,
Jaladat A.M.² MD,PhD,
Parvizi M.M.^{*3} MD,PhD

How to cite this article

Zare F, Jaladat A.M, Parvizi M.M. Subject Index of the Medical Terms of the Holy Quran. Journal of Quran and Medicine. 2018;3(4):199-204.

ABSTRACT

Aims some points about medicine and medical objects have been mentioned in Holy Quran. The aim of this study was the extraction and assortment of words and terms related to “Health” and medical theme of Holy Quran.

Information & Methods In the present review, which was conducted by a documentary method, firstly, the medical terms of the Quran were collected and ordered according to the alphabetical order of the Arabic vocabulary and the frequency of each word in the Surah, and, then, the meanings of these words were extracted in the dictionaries.

Findings Over 100 medical terms were found in Quran that be categorized into 4 groups, including anatomical terms (51 words), diseases (12 words), embryonic terms (22 words), and the terms related to food and drug.

Conclusion Considering the frequency, lexical meaning, and the applicable concept of collected medical terms can help to better understand the medical terms of the Holy Quran.

Keywords Islam; Medical Terms; Subject index

CITATION LINKS

[1] Physiological effects of olive from the view point of Holy Quran and nutrition [2] Examining of nutritional and remedial properties of olive in Quran [3] Role of honey in modern medicine [4] wound repair and regenerative medicine [5] The use of honey in cochlear implant associated wounds in pediatric patients [6] Short and long sleep are positively associated with obesity, diabetes, hypertension, and cardiovascular disease among adults in the United States [7] The time of sunrise and the number of hours with daylight may influence the diurnal rhythm of acute heart attack mortality [8] Sleep health care and the blessings of early rising in the view of onventional and complementary medicine in health system [9] The effect of Ramadan fasting on blood biochemical factors related to immune system in summer [10] Effects of eating frankincense, dates and quince during pregnancy and lactation on the mood, mental and behavioral health of children according to the Quran, hadith and medical sciences [11] An investigation of the effect of pork consumption on human health from the perspective of Quran and medicine [12] Some Intoxicants From the Point of View of Holy Quran and Tradition [13] Investigate the effect of alcohol on the human body from the perspective of verses of the Holy Quran, hadith and traditional medicine [14] Medical terminology: Its size and typology [15] Larousse dictionary [16] Contemporary dictionary in Persian- Arabic [17] Development of embryo from Quran’s perspective [18] The canon of medicine (Al-ghanoon fi al-teb) [19] Sexual headache from view point of Avicenna and traditional Persian medicine [20] A review on the management of migraine in the Avicenna’s Canon of Medicine

¹History of Medicine Department, Persian Medicine Faculty, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

²Persian Medicine Department, Medicine Faculty, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

³Molecular Dermatology Research Center, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

*Correspondence

Address: Molecular Dermatology Research Center, Shahid Dr. Faghihi Hospital, Zand Street, Shiraz, Iran. Postal Code: 7134844119
Phone: +98 (71) 32125592
Fax: +98 (71) 32319049
mmparvizi@gmail.com

Article History

Received: August 27, 2018
Accepted: November 09, 2018
ePublished: December 20, 2018

فهرست موضوعی واژگان طبّی قرآن کریم

فرزانه زارع MSc

گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، تهران، ایران

امیرمحمد جلدات MD, PhD

گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

محمد مهدی پرویزی * MD, PhD

مرکز تحقیقات مولکولی پوست، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

چکیده

اهداف: در برخی از آیات قرآن کریم، پیرامون علم پزشکی و مسایل مربوط به آن اشاراتی شده است. هدف این پژوهش، استخراج و دسته‌بندی واژگان و اصطلاحات مربوط به "سلامت" و درون‌مایه‌های پزشکی قرآن کریم بود.

اطلاعات و روش‌ها: در مطالعه مروری حاضر که به روش اسنادی انجام شد، ابتدا اصطلاحات طبّی قرآن گردآوری و براساس ترتیب الفبایی واژگان عربی و میزبان بسامد هر واژه در سوره‌ها منظم شد و سپس معانی این واژگان در فرهنگ‌نامه‌ها استخراج شد. **یافته‌ها:** بیش از ۱۰۰ عنوان اصطلاح طبّی با درون‌مایه پزشکی در قرآن کریم یافت شد که می‌توان آنها را به چهار دسته کلی اصطلاحات آناتومی (۵۱ واژه)، بیماری‌ها (۱۲ واژه)، اصطلاحات مربوط به شکل‌گیری جنین (۲۲ واژه) و غذا و دارو (۲۸ واژه) طبقه‌بندی نمود.

نتیجه‌گیری: توجه به بسامد، معنای لغوی و مفهوم کاربردی واژه‌های طبّی گردآوری شده می‌تواند به فهم عمیق‌تر واژگان طبّی مندرج در قرآن کریم کمک کند.

کلیدواژه‌ها: اسلام، اصطلاحات طبّی، فهرست موضوعی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۶/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۱۸

* نویسنده مسئول: mmparvizi@gmail.com

مقدمه

انسان و مسایل مربوط به سلامت جسمی و روحی وی، بخش وسیعی از آیات قرآن را تشکیل می‌دهند. سلامت و درون‌مایه‌های پزشکی، از جمله مقوله‌هایی به شمار می‌رود که در شکل‌های گوناگون در قرآن کریم به کار رفته است. در چند سال اخیر تحقیقات علمی گوناگونی در رابطه با موضوعات میان‌رشته‌ای قرآن با پزشکی انجام شده است. چنان که در چندین مطالعه علمی و تجربی، اثرات ضد میکروبی و آنتی‌اکسیدانی زیتون در پیشگیری و درمان بسیاری از بیماری‌ها از جمله بیماری‌های قلبی-عروقی، انواع سرطان‌ها، مشکلات گوارشی و ناهنجاری‌های عصبی^[1, 2] و نیز اثر ضد التهابی عسل در آسیب‌های ناشی از سوختگی و روند ترمیم زخم‌های ناشی از آن مطالعه^[3, 4] و اثبات شده است^[5]. همچنین براساس مطالعات انجام شده، اثرات مفید سحرخیزی^[6-8]، روزه‌داری^[9]، خوردن میوه^[10] و نیز اثر سوء مصرف گوشت خوک^[11] و مسکرات^[12, 13] مورد مطالعه قرار گرفته است که می‌توانند در سلامت جسمی و روحی انسان تاثیر بسزایی داشته باشند.

یکی از بارزترین زمینه‌های پزشکی قرآن کریم، وجود اصطلاحاتی است که به صراحت یا به اشاره به ساختار فیزیولوژیکی بدن انسان اشاره کرده است. اصطلاحات پزشکی به آن دسته از واژه‌ها و عباراتی اطلاق می‌شود که به‌نوعی به بدن انسان، اعضا و جوارح و امراض و بیماری‌هایی که در کارکرد طبیعی هر یک از اعضا اختلال ایجاد می‌کند، مربوط باشند^[14]. این مطالعه با هدف گردآوری و دسته‌بندی واژگان طبّی قرآن کریم و نیز اصطلاحاتی که به‌نوعی با علم پزشکی مرتبط هستند انجام شد. در این مقاله سعی شد کثرت واژگان طبّی به‌کاررفته در قرآن کریم و میزان بسامد آنها در آیات و معانی آنها نشان داده شود.

اطلاعات و روش‌ها

این مطالعه مروری براساس روش اسنادی انجام شد. الگوی کار،

فصل‌نامه علمی-پژوهشی قرآن و طب

استخراج لغات و واژه‌های طبّی قرآن کریم و دسته‌بندی آنها بود. منابع سه‌گانه این تحقیق شامل قرآن کریم، منابع لغوی^[15] و ترجمه فارسی بودند. اجرای طرح دارای دو مرحله بود: مرحله نخست، استخراج واژه‌های طبّی قرآن و آوانگاری واژگان عربی^[16] و مرحله دوم دسته‌بندی مطالب.

یافته‌ها

تمامی واژگان طبّی موجود در قرآن کریم که مستقیماً با علم پزشکی مرتبط بودند، در چهار زیرمجموعه کلی اصطلاحات آناتومی، بیماری‌ها، اصطلاحات مربوط به شکل‌گیری جنین و غذا و دارو جمع‌بندی شدند.

۱- اصطلاحات آناتومی: در میان اصطلاحات طبّی به‌کاررفته در قرآن کریم، ۵۱ مورد از اندام و اجزای بدن انسان یاد شده است. از میان نام اجزای بدن، بیشترین بسامد مربوط به "وجه" (۴۳ مرتبه) و سپس به ترتیب "ید" (۳۴ مرتبه)، "بصر" (۲۳ مرتبه)، "عظم" (۱۳ مرتبه)، "سمع" (۱۳ مرتبه)، "رأس" (۱۳ مرتبه) و "رجل" (۱۲ مرتبه) است. اصطلاح پرسامد "وجه" با اصطلاحات "سیما و صورت" در قرآن توأم است (جدول ۱).

۲- بیماری‌ها: در میان اصطلاحات طبّی به‌کاررفته در قرآن کریم، ۱۲ مورد از بیماری‌ها یاد شده است. از میان نام بیماری‌ها در قرآن کریم، بیشترین بسامد مربوط به "جنون" (۱۶ مرتبه) و سپس "عمی" (۱۰ مرتبه) و "عُقر" (۵ مرتبه) است. اصطلاح پرسامد "جنون" با اصطلاح "جُن" و "مجنون" در قرآن توأم است که هر دو به‌نوعی با مغز و اختلالات آن مربوط هستند (جدول ۲).

۳- اصطلاحات مربوط به خلقت جنین: در قرآن کریم ۲۲ اصطلاح مربوط به نظام خلقت یافت شد که بیشترین بسامد مربوط به اصطلاح "نطفه" (۱۲ مرتبه) و بعد از آن به ترتیب اصطلاحات "خمل" (۱۱ مرتبه)، "وَضِع" (۱۰ مرتبه) و "رُضِع" (۱۰ مرتبه) است (جدول ۳).

۴- غذا و دارو: در قرآن کریم، نام چند میوه و گیاه آمده است. تعداد داده‌های استخراج‌شده در قسمت غذا و دارو ۲۸ مورد بود که بیشترین بسامد مربوط به میوه‌ها بود (جدول ۴).

۵- سایر اصطلاحات طبّی: در قرآن کریم ۸ اصطلاح دیگر که به‌نوعی با طب در ارتباط هستند، یافت شد که بیشترین بسامد مربوط به اصطلاح "مريض" (۱۱ مرتبه) بود (جدول ۵).

۶- اصول بهداشتی و خودمراقبتی: اشارات قرآن تنها مختص به خلقت انسان و ساختار بدن او نیست، بلکه در رابطه با اصول بهداشتی نیز آموزه‌ها و رهنمودهایی دارد که بخش وسیع آن را مجموعه‌ای از باید‌ها و نبایدهایی تشکیل می‌دهد که پایبندی به آنها می‌تواند در سلامت جسمی و روانی انسان نقش بسزایی داشته باشد. مباحث بهداشتی مورد اشاره قرآن را می‌توان به دو بعد بالینی و روانی- بالینی تقسیم نمود:

(۱) بُعد بالینی: تاکید به مصرف شیر (آیه ۶۶ سوره نحل، آیه ۲۱ سوره مومنون، آیه ۷۳ سوره یس، آیه ۱۵ سوره محمد) و غسل (آیه ۶۹ سوره نحل، آیه ۸۰ سوره شعراء) و نیز حرام‌بودن گوشت خوک (آیه ۱۷۳ سوره بقره، آیه ۳ سوره مائده، آیه ۱۴۵ سوره انعام، آیه ۱۱۵ سوره نحل) و شراب (آیه ۲۱۹ سوره بقره، آیه ۴۷ سوره صافات، آیه ۱۹ سوره واقعه) بر انسان

(۲) بُعد روانی- بالینی: سحرخیزی (آیه ۱۷ و ۱۱۳ سوره آل عمران، آیه ۱۳۰ سوره طه، آیه ۶۴ سوره فرقان، آیه ۳۹ سوره ق، آیه ۱۸ سوره ذاریات، آیه ۴۹ سوره طور و آیه ۲۶ سوره انسان) و روزه‌داری (آیات ۱۸۵-۱۸۳ سوره بقره).

شماره	واژه (به ترتیب حروف الفبا)	معنی لغوی	بسامد	آیات به کاررفته
۱	أُنْ / uḍun	گوش	۶	بقره/۱۹، مائده/۴۵(۲)*، اعراف/۱۹۵، لقمان/۷، نوح/۷
۲	إصْبَعٌ / isba'	انگشت	۲	بقره/۱۹، نوح/۷
۳	أَنْفٌ / 'anf	بینی	۲	مائده/۴۵(۲)*
۴	أَنْمُلَةٌ / unmula	سرانگشت	۱	آل عمران/۱۱۹
۵	بَدَنٌ / badan	تن، جسم	۱	یونس/۹۲
۶	بَصْرٌ / basar	چشم	۲۳	بقره/۲۰(۲)*، انعام/۴۶ و ۱۰۳، یونس/۳۱، ابراهیم/۴۲، نحل/۷۸، اسراء/۳۶، انبیاء/۹۷، حج/۴۶، مؤمنون/۷۸، نور/۳۰ و ۳۱، سجده/۹، احزاب/۱۰، فصلت/۲۰ و ۲۲، احقاف/۲۶(۲)*، نجم/۱۷، ملک/۲۳، انسان/۲، نازعات/۹
۷	بَطْنٌ / batn	شکم	۷	بقره/۱۷۴، نسا/۱۰، نحل/۷۸، حج/۲۰، صافات/۶۶، دخان/۴۵، واقعه/۵۳
۸	بَنَانٌ / banan	سرانگشت	۲	انفال/۱۲، قیامت/۴
۹	تَرْبِيَةٌ / tariba	بالاترین دنده سینه زیر ترقوه	۱	طارق/۷
۱۰	تَرْقُوهٌ / tarquwa	استخوان ترقوه	۱	قیامت/۲۶
۱۱	جَبِيْنٌ / jabin	هر یک از دو نیمه پیشانی	۱	صافات/۱۰۳
۱۲	جَبْهَةٌ / jabha	پیشانی	۲	توبه/۳۵، مسد/۱
۱۳	جَسَدٌ / jasad	بدن، تن	۲	انبیاء/۸، ص/۳۴
۱۴	جِسْمٌ / jism	بدن، تن	۱	بقره/۲۴۷
۱۵	جِلْدٌ / jild	پوست	۸	نسا/۵۶(۲)*، حج/۲۰، فصلت/۲۰ و ۲۱ و ۲۲، زمر/۲۳(۲)*
۱۶	جَنَاحٌ / janah	دست و بغل و بازو و پهلوی انسان	۱	طه/۲۲
۱۷	جَنْبٌ / janba	پهلوی (از زیر بغل تا تهیگاه انسان)	۳	نسا/۱۰۳، توبه/۳۵، سجده/۱۶
۱۸	جَيْدٌ / jid	گردن	۱	مسد/۵
۱۹	حَبْلُ الْوَرِيدِ / hablolarid	رگ گردن	۱	ق/۱۶
۲۰	خُلُقُومٌ / hulqum	گلو	۱	واقعه/۸۳
۲۱	خَنْجَرَةٌ / hanjara	گلوگاه	۱	احزاب/۱۰
۲۲	دَمٌ / dam	خون	۶	بقره/۱۷۳، مائده/۳، انعام/۱۴۵، یوسف/۱۸، نحل/۱۱۵، اعراف/۱۳۳
۲۳	ذَقْنٌ / daqan	چانه	۲	اسراء/۱۰۹، یس/۸
۲۴	رَأْسٌ / ra's	سر	۱۳	بقره/۱۹۶(۲)*، مائده/۶، اعراف/۱۵۰، یوسف/۳۶ و ۴۱، ابراهیم/۴۳، اسراء/۵۱، مریم/۴، طه/۹۴، حج/۱۹، دخان/۴۸، فتح/۲۷
۲۵	رَجْلٌ / rijl	پا	۱۲	مائده/۶ و ۳۳، اعراف/۱۲۴ و ۱۹۵، طه/۷۱، نور/۲۴ و ۳۱ و ۴۵، شعراء/۴۹، عنکبوت/۵۵، یس/۶۵، ص/۴۲
۲۶	رَقَبَةٌ / raqaba	بن گردن	۱	محمد/۴
۲۷	سَاقٌ / saq	ساق پا	۳	نمل/۴۴، قیامت/۲۹(۲)*
۲۸	سَمْعٌ / sam'	گوش	۱۳	بقره/۲۰، انعام/۴۶، یونس/۳۱، نحل/۷۸، اسراء/۳۶، مؤمنون/۷۸، سجده/۹، فصلت/۲۰ و ۲۲، احقاف/۲۶(۲)*، ملک/۲۳، انسان/۲
۲۹	سِنٌ / sen	دندان	۲	مائده/۴۵(۲)*
۳۰	سِيْمًا / sima	چهره	۶	بقره/۲۷۳، اعراف/۴۶ و ۴۸، محمد/۳۰، فتح/۲۹، الرحمن/۴۱
۳۱	شَفَةٌ / šafa	لب	۱	بلد/۹
۳۲	ضَلْبٌ / sulb	ستون فقرات	۲	نسا/۲۳، طارق/۷
۳۳	ضُورَةٌ / sura	صورت	۳	آل عمران/۶، غافر/۶۴، تغابن/۳
۳۴	ظَهْرٌ / zahr	کمر	۱	توبه/۳۵
۳۵	عَظْمٌ / 'azm	استخوان	۱۳	اسراء/۴۹ و ۹۸، مریم/۴، مؤمنون/۱۴(۲)* و ۳۵ و ۸۲، یس/۷۸، صافات/۱۶ و ۳۵، واقعه/۴۷، قیامت/۳، نازعات/۱۱
۳۶	عُنُقٌ / 'unuq	گردن	۴	انفال/۱۲، سبأ/۳۳، یس/۸، غافر/۷۱
۳۷	عَيْنٌ / 'ayn	چشم	۱۱	آل عمران/۱۳، مائده/۴۵(۲)* و ۸۳، اعراف/۱۹۵، توبه/۹۲، یوسف/۸۴، احزاب/۱۹، یس/۶۶، قمر/۳۷، بلد/۸
۳۸	فَمٌ / fam	دهان	۲	رعد/۱۴، ابراهیم/۹
۳۹	قَدَمٌ / qadama	پا	۱	الرحمن/۴۱
۴۰	فُؤَادٌ / fu'ad	قلب	۶	نحل/۷۸، مؤمنون/۷۸، سجده/۹، احقاف/۲۶(۲)*، ملک/۲۳
۴۱	كَعْبٌ / ka'b	استخوان مچ پا	۱	مائده/۶
۴۲	كَفٌّ / kaff	کف دست (دست و انگشتان آن)	۲	رعد/۱۴، کهف/۴۲
۴۳	لَحْمٌ / lahm	گوشت	۲	مؤمنون/۱۴، حجرات/۱۲
۴۴	لِحْيَةٌ / lihya	ریش	۱	طه/۹۴
۴۵	لِسَانٌ / lisān	زبان	۲	نور/۲۴، بلد/۹
۴۶	مَرْفِقٌ / marfiq	آرنج	۱	مائده/۶
۴۷	مِغْيٌ / mi'an	روده	۱	محمد/۱۵
۴۸	نَاصِيَةٌ / nāsiya	موی بالای پیشانی	۳	الرحمن/۴۱، علق/۱۵ و ۱۶
۴۹	وَتِيْنٌ / watin	رگ آئورت	۱	الحاقه/۴۶
۵۰	وَجْهٌ / wajh	صورت	۴۳	بقره/۱۴۴(۲)* و ۱۴۹ و ۱۵۰(۲)*، آل عمران/۱۰۶(۳)* و ۱۰۷ و ۱۰۸، نسا/۴۳ و ۴۷، مائده/۶(۲)*، انفال/۵۰، یونس/۲۶ و ۲۷، یوسف/۹۳ و ۹۶، ابراهیم/۵۰، نحل/۵۸، اسراء/۷ و ۹۷، کهف/۲۹، حج/۷۳، مؤمنون/۱۰۴، فرقان/۳۴، نمل/۹۰، احزاب/۶۶، زمر/۲۴ و ۶۰، زخرف/۱۷، محمد/۲۷، فتح/۲۹، ذاریات/۲۹، قمر/۴۸، قیامت/۲۲ و ۲۴، عبس/۳۸ و ۴۰، مطففین/۲۴، غاشیه/۸ و ۲
۵۱	يَدٌ / yad	دست	۳۴	بقره/۲۴۹، نسا/۴۳، مائده/۲۶(۲)* و ۳۳ و ۳۸، انعام/۷، اعراف/۱۰۸ و ۱۲۴ و ۱۹۵، یوسف/۳۱ و ۵۰، ابراهیم/۹، اسراء/۷۱، طه/۱۷ و ۲۲ و ۶۲ و ۷۱، نور/۲۴ و ۴۰، فرقان/۲۷، شعراء/۳۳ و ۴۹، نمل/۱۲، قصص/۳۲، یس/۳۵ و ۶۵، ص/۴۴، حشر/۲(۲)*، الحاقه/۱۹ و ۴۵، انشقاق/۷، مسد/۱

*تعداد بسامد یک واژه در یک آیه

جدول ۲) بیماری‌های ذکر شده در قرآن کریم

شماره	واژه (به ترتیب حروف الفبا)	معنی لغوی	بسامد	آیات به کاررفته
۱	أذى من رأس /'ada men ra's/	سردرد	۱	بقره/۱۹۶
۲	بَرَص /baras/	پیشی	۲	آل عمران/۴۹، مائده/۱۱۰
۳	بَكْم /bakam/	لالی	۲	نحل/۷۶، اسراء/۹۷
۴	جنون /junun/	دیوانگی	۱۶	اعراف/۱۸۴، مؤمنون/۲۵ و ۷۰، سبأ/۸ و ۴۶، حجرا/۶، شعراء/۲۷، صافات/۳۶، دخان/۱۴، ذاریات/۳۹ و ۵۲، طور/۲۹، قمر/۹، قلم/۲ و ۵۱، تکویر/۲۲
۵	سوء /su'/	پیشی، برص	۳	طه/۲۲، نمل/۱۲، قصص/۳۲
۶	صُدْع /suddi'a/	سردرد	۱	واقعه/۱۹
۷	ضَمَم /samam/	کری	۲	هود/۲۴، اسراء/۹۷
۸	عَرَج /'araj/	لنگی	۲	نور/۶۱، فتح/۱۷
۹	عُقْر /'uqr/	نازایی	۵	آل عمران/۴۰، مریم/۵ و ۸، شوری/۵۰، ذاریات/۲۹
۱۰	عَمَى /'aman/	نابینایی	۱۰	انعام/۵۰، هود/۲۴، اسراء/۹۷، طه/۱۲۴ و ۱۲۵، حج/۴۶، نور/۶۱، فاطر/۱۹، فتح/۱۷، عبس/۲
۱۱	عُشى /gašy/	غش کردن	۲	احزاب/۱۹، محمد/۲۰
۱۲	كَمَه /kamah/	نابینایی مادرزاد	۲	آل عمران/۴۹، مائده/۱۱۰

جدول ۳) اصطلاحات مربوط به خلقت جنین

شماره	واژه (به ترتیب حروف الفبا)	معنی لغوی	بسامد	آیات به کاررفته
۱	بَاشِرَة /bāšara/	مقاربت	۲	بقره/۱۸۷*(۲)
۲	بَطْن /batn/	رحم	۳	آل عمران/۳۰، زمر/۶، نجم/۳۲
۳	جَن /jan/	جنین	۱	نجم/۳۲
۴	حَمْل /haml/	بارداری، حاملگی	۱۱	اعراف/۱۸۹*(۲)، رعد/۸، مریم/۲۲، حج/۲، لقمان/۱۴، فاطر/۱۱، فصلت/۴۷، احقاف/۱۵، طلاق/۴ و ۶
۵	حَيْض /hayd/	قاعدگی	۴	بقره/۲۲۲*(۲)، طلاق/۲۴*(۲)
۶	إِخْتَلَط /iktalat/	مقاربت	۱	بقره/۲۲۰
۷	رَحم /rahem/	زهدان	۵	بقره/۲۲۸، آل عمران/۶، رعد/۸، حج/۵، لقمان/۳۴
۸	رَضَعٌ /raddi'a/	شیردادن	۱۰	بقره/۲۳۳*(۳)، نسا/۲۳، حج/۲*(۲)، قصص/۷ و ۱۲، طلاق/۲۶*(۲)
۹	رَفَتْ /rafata/	مقاربت	۲	بقره/۱۸۷ و ۱۹۷
۱۰	طَمَّت /tamata/	مقاربت	۲	الرحمن/۵۶ و ۷۴
۱۱	عَلَقٌ /'alaq/	خون غلیظ و لخته شده	۶	حج/۵، مؤمنون/۱۴*(۲)، غافر/۶۷، قیامت/۳۸، علق/۲
۱۲	عورة /awra/	عورت	۳	نور/۳۱ و ۵۸، تحریم/۱۲
۱۳	عُشى /gašiya/	مقاربت	۱	اعراف/۱۸۹
۱۴	فَرْج /farj/	عورت	۸	انبیاء/۹۱، مؤمنون/۵، نور/۳۰ و ۳۱*(۲)، احزاب/۳۵، تحریم/۱۲، معارج/۲۹
۱۵	لَامَسَه /lāmasa/	مقاربت	۲	نسا/۴۳، مائده/۶
۱۶	مَخاض /makad/	درد زایمان	۱	مریم/۲۳
۱۷	مَسَّ /massa/	مقاربت	۷	بقره/۲۳۶ و ۲۳۷، آل عمران/۴۷، مریم/۲۰، احزاب/۴۹، مجادله/۳ و ۴
۱۸	مُضْغَة /mudga/	نطفه	۴	حج/۵، مؤمنون/۶ و ۱۴*(۲)
۱۹	مِنَى /minan/	نطفه	۴	نجم/۴۶، واقعه/۵۸، قیامت/۳۷*(۲)
۲۰	وَضَعٌ /vaze/	زایمان	۱۰	آل عمران/۳۶*(۳)، فاطر/۱۱، فصلت/۴۷، احقاف/۱۵، طلاق/۴ و ۶، نحل/۴، کهف/۳۷، حج/۵، مؤمنون/۱۳ و ۱۴، فاطر/۱۱، یس/۷۷، غافر/۶۷، نجم/۴۶، قیامت/۳۷، انسان/۲، عبس/۱۹
۲۲	وَلَدٌ /walada/	زایمان	۲	هود/۷۲، مجادله/۲

*تعداد بسامد یک واژه در یک آیه

جدول ۴) واژگان مربوط به غذا و دارو در قرآن کریم

شماره	واژه (به ترتیب حروف الفبا)	معنی لغوی	بسامد	آیات به کاررفته
۱	بَصَل /basal/	پیاز	۱	بقره/۶۱
۲	بَقْل /baql/	سبزیجات	۱	بقره/۶۱
۳	تین /tin/	انجیر	۱	تین/۱
۴	ثَمَرٌ /tamar/	میوه	۱۵	بقره/۲۲ و ۲۵ و ۲۶۶، انعام/۹۹ و ۱۴۱، رعد/۳، نحل/۱۱ و ۶۷ و ۶۹، کهف/۳۴ و ۴۲، فاطر/۲۷، یس/۳۵، فصلت/۴۷، محمد/۱۵
۵	حَبٌّ /habb/	حبوبات و غلات	۱۱	بقره/۲۶۱*(۲)، انعام/۵۹ و ۹۵ و ۹۹، انبیاء/۴۷، یس/۳۳، ق/۹، الرحمن/۲، نباء/۱۵، عبس/۲۷
۶	حَنِیْذٌ /hanyz/	کیاب	۱	هود/۶۹
۷	حُبْزٌ /kubz/	نان	۱	یوسف/۳۶
۸	خَرْدَلٌ /kardal/	دانه خردل	۲	انبیاء/۴۷، لقمان/۱۶
۹	دُهْنٌ /duhn/	روغن	۲	مؤمنون/۲۰، الرحمن/۳۷
۱۰	رُطَبٌ /rutab/	خرمای تازه	۱	مریم/۲۳
۱۱	رُمَّانٌ /rumman/	انار	۳	انعام/۹۹ و ۱۴۱، الرحمن/۶۸
۱۲	رِیحَانٌ /rayhan/	ریحان	۲	الرحمن/۱۲، واقعه/۸۹
۱۳	زَنْجَبِيلٌ /zanjabil/	زنجبیل	۱	انسان/۱۷
۱۴	زَیْتُونٌ /zaytun/	زیتون	۶	انعام/۹۹ و ۱۴۱، نحل/۱۱، نور/۳۵، عبس/۲۹، تین/۱، بقره/۵۷، اعراف/۱۶۰، طه/۸۰
۱۵	سَلْوَى /salwa/	بلدرچین	۳	بقره/۵۷، اعراف/۱۶۰، طه/۸۰
۱۶	سُنْبُلٌ /sunbul/	خوشه گندم و جو	۵	بقره/۲۶۱*(۲)، یوسف/۴۳ و ۴۶ و ۴۷
۱۷	طَعَامٌ /ta'am/	غذا، خوراک	۲۵	بقره/۶۱ و ۱۸۴ و ۲۵۹، آل عمران/۹۳، مائده/۲*(۵) و ۷۵ و ۹۵ و ۹۶، یوسف/۳۷، کهف/۱۹، انبیاء/۸، فرقان/۷ و ۲۰، احزاب/۵۳، دخان/۴۴، مجادله/۴، الحاقه/۳۴ و ۳۶، مزمل/۱۳، انسان/۸، عبس/۲۴، غاشیه/۶، فجر/۱۸، ماعون/۳
۱۸	عَسَلٌ /'asal/	عسل	۱	محمد/۱۵
۱۹	عَنْبٌ /inab/	انگور	۱۱	بقره/۲۶۶، انعام/۹۹، رعد/۴، نحل/۱۱ و ۶۷، اسراء/۹۱، کهف/۳۲، مؤمنون/۱۹، یس/۳۴، نباء/۳۲، عبس/۲۸
۲۰	فَاكِهَةٌ /fakiha/	میوه جات	۱۴	مؤمنون/۱۹، یس/۵۷، صافات/۴۲، ص/۵۱، زخرف/۷۳، دخان/۵۵، طور/۲۲، الرحمن/۱۱ و ۵۲ و ۶۸، واقعه/۲۰ و ۳۲، مرسلات/۴۲، عبس/۳۱
۲۱	فَوْمٌ /'tum/	سیر	۱	بقره/۶۱
۲۲	کَافُورٌ /kafur/	کافور	۱	انسان/۵
۲۳	لَبَنٌ /laban/	شیر	۲	نحل/۶۶، محمد/۱۵
۲۴	لَبِنٌ /lin/	خرما	۱	حشر/۵
۲۵	لَحْمٌ /lahm/	گوشت	۴	نحل/۱۴، فاطر/۱۲، طور/۲۲، واقعه/۲۱
۲۶	مَنْ /mann/	ترنگبین	۳	بقره/۵۷، اعراف/۱۶۰، طه/۸۰، بقره/۲۶۶، انعام/۹۹ و ۱۴۱، رعد/۴، نحل/۱۱ و ۶۷، اسراء/۹۱، کهف/۳۲، مریم/۲۳ و ۲۵، طه/۷۱، مؤمنون/۱۹، شعراء/۱۴۸، یس/۳۴، ق/۱۰، قمر/۲۰، الرحمن/۱۱ و ۶۸، الحاقه/۷، عبس/۲۹
۲۸	یَقْتِینٌ /yaqtin/	کدو حلوائی	۱	صافات/۱۴۶

*تعداد بسامد یک واژه در یک آیه

نابینایی و نازایی استخراج شده است. موارد فوق را با توجه به دسته‌بندی دانش پزشکی می‌توان در گونه‌های بیماری‌های پوستی (برص)، بیماری‌های مادرزادی (کری، لالی و نابینایی)، زنان و زایمان (نازایی) و اعصاب و روان (جنون، سردرد، غش) دسته‌بندی نمود. این واژه‌ها گاهی در قرآن کاربرد پزشکی دارند و در مفهوم اصطلاحی خود به کار رفته‌اند؛ از جمله در موارد فوق که به چهار دسته بیماری اشاره مستقیم دارد. اما در پاره‌ای موارد، واژه را در قالب اصطلاحی مرتبط با طب به کار می‌گیرد؛ واژه‌هایی چون بیمار، اشک و زخم.

یکی دیگر از محورهای قابل توجه در آیات قرآن کریم، موضوع آفرینش جنین است که به‌عنوان نقطه آغاز حیات بشری مطرح است. در یک ارزیابی کلی، قرآن در ۴۱ سوره با ۷۶ آیه به موضوع خلقت جنین پرداخته است [17]. در تقسیم‌بندی واژگان مربوط به نظام تولیدمثل و دستگاه خلقت، می‌توان داده‌های به‌دست‌آمده را به سه گروه واژگان مربوط به اندام تناسلی، واژگان مربوط به مرحله جنینی و چگونگی شکل‌گیری آن و واژگان مربوط به دوران بارداری و زایمان تقسیم کرد.

دسته دیگر واژگان طبی، وجود انواع و اسامی فراوان مواد غذایی، میوه‌ها و برخی گیاهان دارویی است که بیانگر اهمیت تغذیه در قرآن کریم است. اصطلاحات مربوط به بحث غذا و دارو را می‌توان در پنج زیرمجموعه میوه و سبزیجات (خیار، سبزی، سیر، پیاز، خرما، انگور، زیتون، انار، رطب و ریحان)، حبوبات (عدس)، نان و غلات (نان، گندم)، مواد پروتئینی (گوشت آبزیان دریایی، مرغ و چهارپایان اهلی) و لبنیات (شیر) دسته‌بندی نمود.

در مبحث واژگان مربوط به غذا و دارو، یکی از بخش‌هایی که درون‌مایه‌های پزشکی بیشتری از آن استنباط می‌شود داروهای گیاهی است که در گذشته کاربرد درمانی داشته‌اند، به‌طوری‌که با دقت در آنها می‌توان به کاربرد آنها توسط حکمای بزرگ ایران همچون ابن‌سینا و آثاری که در این زمینه تالیف کرده‌اند پی برد. وجود واژه‌هایی چون عسل، ترنگبین، زنجبیل، کافور و خردل و نیز اصطلاحات رایج حکما از جمله ضداع (سردرد) و مزاج (طبع) که به‌طور مستقیم با مفاهیم طبی و درمانی به کار رفته‌اند، موید مطالب گفته‌شده است [18-20].

در آیات قرآن کریم همچنین توصیه‌هایی در خصوص مسایل و مباحث کلی سلامتی، برخی اصول بهداشتی و آنچه که مصرف یا عدم مصرف برخی غذاها می‌تواند تاثیر مستقیمی بر سلامت جسمی و روحی و نیز بر مزاج و خلق و خوی انسان داشته باشد، بیان شده است. پرهیز از خوردن گوشت خوک (آیه ۱۷۳ سوره بقره، آیه ۳ سوره مائده، آیه ۱۴۵ سوره انعام، آیه ۱۱۵ سوره نحل) و شراب (آیه ۲۱۹ سوره بقره، آیه ۴۷ سوره صافات، آیه ۱۹ سوره واقعه) یا تاکید بر مصرف شیر (آیه ۶۶ سوره نحل، آیه ۲۱ سوره مؤمنون، آیه ۷۳ سوره یس، آیه ۱۵ سوره محمد) و عسل (آیه ۶۹ سوره نحل، آیه ۸۰ سوره شعراء) به‌عنوان یکی از بهترین مکمل‌های غذایی یا تاثیرات فیزیولوژیکی برخی حالات روحانی همچون سحرخیزی (آیات ۱۷ و ۱۱۳ آل عمران، آیه ۱۳۰ سوره طه، آیه ۶۴ سوره فرقان، آیه ۳۹ سوره ق، آیه ۱۸ سوره ذاریات، آیه ۴۹ سوره طور و آیه ۲۶ سوره انسان) و روزه‌داری (آیات ۱۸۵-۱۸۳ سوره بقره)، از جمله مقوله‌هایی به شمار می‌رود که قرآن کریم تاکید فراوان به انجام آنها دارد.

نتیجه‌گیری

با بررسی و تامل در قرآن کریم می‌توان با برخی واژگان طبی و

جدول ۵) اصطلاحات مرتبط با طب

شماره	واژه (به ترتیب حروف الفبا)	معنی لغوی	بسامد	آیات به‌کاررفته
۱	جرح/جرح /jurh	زخم، جراحت	۱	مائده/۴۵
۲	خرض/harad	بیمار	۱	یوسف/۸۴ و ۸۵
۳	ذمع/dam'	اشک	۲	مائده/۸۳، توبه/۹۲
۴	سقیم/saqam	بیمار	۲	صافات/۸۹ و ۱۴۵
۵	شفاء/šifa	درمان، معالجه	۲	نمل/۶۹، شعراء/۸۰
۶	قرح/qarh	زخم، جراحت	۳	آل عمران/۱۴۰(۲) و ۱۷۲
۷	مريض/marid	بیمار	۱۱	نسا/۴۳ و ۱۰۲، مائده/۶، توبه/۹۱، نور/۶۱، شعراء/۸۰، فتح/۱۷، مزمل/۲۰
۸	میزاج/mizaj	طبع	۳	انسان/۵ و ۱۷، مطفیین/۲۷

*تعداد بسامد یک واژه در یک آیه

بحث

یکی از بارزترین زمینه‌های پزشکی قرآن کریم، وجود اصطلاحاتی است که به‌صراحت یا تلویحی و به اشاره به ساختار فیزیولوژیکی بدن انسان اشاره کرده است. اصطلاحاتی به‌ظاهر ساده و قابل فهم برای انسان قرن هفتم میلادی، اما در عین حال چنان دقیق که تنها با ریشه‌شناسی و توجه به زمان نزول آیات قابل تعبیر و تفسیر هستند. با توجه به این که در این پژوهش، موضوع میان‌رشته‌ای قرآن با دانش پزشکی مطرح است، باید توجه داشت که هر یک از اصطلاحات طبی موجود در آیات، قابلیت برداشت‌های متعددی دارند. بنابراین نمی‌توان یک معنی خاص و قطعی از داده‌ها رایج نمود و آنها را براساس اصطلاحات رایج امروزی معادل‌سازی کرد. لذا در این نوشتار از پرداختن به مباحث تفسیری و تطبیق اصطلاحات طبی به‌کاررفته در قرآن و تفسیر آنها براساس معادل‌های پزشکی امروزی خودداری شده است و روش برگزیده، تنها جمع‌آوری اصطلاحات طبی قرآن کریم و دسته‌بندی آنها براساس چهار شاخه مهم پزشکی است.

در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان اصطلاحات پزشکی مورد اشاره قرآن را به چهار دسته اصطلاحات آناتومی، بیماری‌ها، اصطلاحات مربوط به شکل‌گیری جنین و غذا و دارو تقسیم کرد.

در تقسیم‌بندی واژگان مربوط به آناتومی (۵۱ واژه و ۲۶۱ بسامد) که می‌توان آن را در دو بخش ساختار قابل مشاهده (پوست، اعضای سر و اندام) و بافت درونی (استخوان و مفاصل، دستگاه گوارش، قلب و رگ‌های خونی) رایج داد، واژه‌های مربوط به سر به‌عنوان مهم‌ترین عضو بدن (عضو رئیسه) بیشترین تکرار (۱۴۴ بسامد) را دارند. با توجه به وسعت و گوناگونی این اصطلاحات که برخی مربوط به اعضای داخلی و برخی اعضای خارجی هستند، می‌توان به دامنه دانش پزشکی قرآن پی برد که خود بیان‌کننده اهمیت توجه و تدبیر در ساختار بدنی انسان است. چنان که نه‌تنها به ذکر نام عضو به‌عنوان یک واژه اکتفا نشده است، بلکه در برخی موارد وارد جزئیات اعضا هم شده است. واژه‌هایی چون اُنْمَلَه (سر انگشت)، وَتین (رگ آئورت)، حبل‌الورید (رگ گردن) و کعب (استخوان مچ پا) گویای این امر هستند. واژگان مربوط به اندام و اعضای بدن انسان، تقریباً همگی بدون استثنا در معنای اصطلاحی خود به کار گرفته شده‌اند.

در قرآن همچنین به چند بیماری و مرض اشاره شده است که در این اشارات گاهی خود بیماری مورد نظر است و گاهی یک اصطلاح طبی را برای دریافت معنی به کار گرفته است. در بخش بیماری‌ها و امراض، مواردی چون برص، جنون، سردرد، غش، کری و لالی،

- pediatric patients. *Int J Pediatr Otorhinolaryngol.* 2018;111:80-3.
- 6- Buxton OM, Marcelli E. Short and long sleep are positively associated with obesity, diabetes, hypertension, and cardiovascular disease among adults in the United States. *Soc Sci Med.* 2010;71(5):1027-36.
- 7- Kriszbacher I, Bodis J, Boncz I, Koppan A, Koppan M. The time of sunrise and the number of hours with daylight may influence the diurnal rhythm of acute heart attack mortality. *Int J Cardiol.* 2010;140(1):118-20.
- 8- Shariatzadeh SMA, Hamta A, Malekirad AA, Shariatzadeh M. Sleep health care and the blessings of early rising in the view of conventional and complementary medicine in health system. *J Arak Univ Med Sci.* 2011;13(5):78-86. [Persian]
- 9- Heydarpour A, Darabi Sh, Zamanian H, Ahmari Tehrani H, Mesdaghi M. The effect of Ramadan fasting on blood biochemical factors related to immune system in summer. *Qom Univ Med Sci J.* 2015;9(9):50-6. [Persian]
- 10- Namazizadegan S, Gayour Mobarhan M, Hasheminejad SO, Dayani MSh. Effects of eating frankincense, dates and quince during pregnancy and lactation on the mood, mental and behavioral health of children according to the Quran, hadith and medical sciences. *Iran J Obstet Gynecol Infertil.* 2018;20(11):93-105. [Persian]
- 11- Ghosian Moghaddam MH, Maleki M. An investigation of the effect of pork consumption on human health from the perspective of Quran and medicine. *J Arak Univ Med Sci.* 2011;13(5):107-16. [Persian]
- 12- Miraghasi F. Some Intoxicants From the Point of View of Holy Quran and Tradition. *Quran Stud Q.* 2011;1(4):191-210. [Persian]
- 13- Malekzadeh Z, Ahmadi N, Nasr V. Investigate the effect of alcohol on the human body from the perspective of verses of the Holy Quran, hadith and traditional medicine. *J Res Relig Health.* 2016;3(1):102-20. [Persian]
- 14- Kucharz EJ. Medical terminology: Its size and typology. *Wiad Lek.* 2015;68(3 pt 2):413-6.
- 15- Jorr Kh. Larousse dictionary. Tabibian H, translator. 1st and 2nd Volumes. 20th Edition. Tehran: Amir Kabir; 2014. [Persian-Arabic]
- 16- Azartash A. Contemporary dictionary in Persian-Arabic. 13th Edition. Tehran: Ney publication; 2000. [Persian-Arabic]
- 17- Nourmohamamdi Gh. Development of embryo from Quran's perspective. *Interdiscip Quran Stud.* 2009;1(2):5-16. [Persian]
- 18- Avicenna. The canon of medicine (Al-ghanoon fi al-teb). Volume 1, 2. Beirut: Dar al-ehya al-torath al-arabi; 2005. p.156, 218. [Arabic]
- 19- Mosavat SH, Marzban M, Bahrami M, Parvizi MM, Hajimonfarednejad M. Sexual headache from view point of Avicenna and traditional Persian medicine. *Neurol Sci.* 2017;38(1):193-6.
- 20- Zargar A, Borhani-Haghighi A, Faridi P, Daneshamouz S, Mohagheghzadeh A. A review on the management of migraine in the Avicenna's Canon of Medicine. *Neurol Sci.* 2016;37(3):471-8.

برخی بیماری‌ها و همچنین اسامی برخی میوه‌ها و مواد غذایی آشنا شد که در دانش پزشکی امروز یا به همان شکل یا به گونه‌ای دیگر وجود دارند. استخراج واژگان طبی قرآن کریم نشان می‌دهد که با تعدادی واژگان پزشکی و پیراپزشکی در آیات روبه‌رو هستیم که در چهار دسته‌بندی اصلی و پریسامد اصطلاحات آناتومی، بیماری‌ها، اصطلاحات مربوط به شکل‌گیری جنین و غذا و دارو قرار می‌گیرند. اصطلاحاتی که در برخی موارد همچون اکثر واژگان مربوط به اعضا و ساختار بدن، با اصطلاحاتی که امروزه در کتب علمی پزشکی به منزله اصطلاحات آناتومی شناخته شده‌اند تقریباً منطبق هستند، در حالی که در برخی موارد از جمله اصطلاحات مربوط به شکل‌گیری جنین، به سبب تشخیص معنایی دقیق واژه و جلوگیری از استنباط‌های نادرست مفهوم واژه، به پیگیری سیر تاریخی هر یک از واژگان از جنبه ریشه‌شناسی و زمان نزول آیات بستگی دارد. لذا کاملاً نمی‌توان با تکیه بر معنای ظاهری، مفهوم حقیقی واژه و اصطلاحات طبی به‌کاررفته در قرآن را معنا کرد و آنها را مترادف یا معادل اصطلاحات اختصاصی پزشکی امروزی دانست.

تشکر و قدردانی: نویسندگان مقاله قدردان زحمات تمامی کسانی هستند که در روند نگارش و پیگیری مقاله سهیم بوده‌اند.

تأییدیه اخلاقی: این مقاله حاصل طرح پژوهشی ثبت‌شده در سامانه پژوهشیار معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شیراز با کد ۱۵۶۲۱-۰۱-۰۱-۱۳۹۶ و تصویب کمیته اخلاق زیست پزشکی دانشگاه است.

تعارض منافع: نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی برای انتشار این مقاله ندارند.

سهم نویسندگان: فرزانه زارع (نویسنده اول)، نگارنده مقدمه/روش‌شناس/پژوهشگر اصلی/تحلیلگر آماری (۴۰٪)؛ امیرمحمد جلادت (نویسنده دوم)، روش‌شناس/پژوهشگر اصلی/نگارنده بحث (۳۰٪)؛ محمد مهدی پرویزی (نویسنده سوم)، روش‌شناس/پژوهشگر اصلی/نگارنده بحث (۳۰٪)

منابع مالی: این مقاله با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شیراز نوشته شده است.

منابع

- Emam Jome A, Shahnavaizi P, Hasanein P. Physiological effects of olive from the view point of Holy Quran and nutrition. *J Islamic Iranian Tradit Med.* 2017;8(1):67-75. [Persian]
- Moosavi MH, Shaveisi N, Khatibi SA. Examining of nutritional and remedial properties of olive in Quran, hadiths, traditional and modern medicin. *J Res Relig Health.* 2017;3(3):92-108. [Persian]
- Meo SA, Al-Asiri SA, Mahesar AL, Ansari MJ. Role of honey in modern medicine. *Saudi J Biol Sci.* 2017;24(5):975-8.
- Martinotti S, Ranzato E. Honey, wound repair and regenerative medicine. *J Funct Biomater.* 2018;9(2):1-7.
- Costeloe A, Vandjelovic ND, Evans MA, Saraiya SS. The use of honey in cochlear implant associated wounds in